

การพัฒนานวัตกรรมชุมชนผ่านกระบวนการสุนทรียแสวงหา : กรณีผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน*

Developing Community Innovators through Appreciative Inquiry: A Case of Community Enterprise Entrepreneurs

¹กรวิกา กัปตพล, ²ฐาศุภร์ จันประเสริฐ และ ³ดุษฎิ อินทรประเสริฐ

¹Kornwika Kuptapol, ²Thasuk Junprasert and ³Dusadee Intraprasert

^{1,2}สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

³บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

^{1,2}Behavioral Science Research Institute, Srinakharinwirot University, Thailand.

³Graduate School, Srinakharinwirot University, Thailand.

¹Corresponding Author's Email: k.kornwika@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนานวัตกรรมชุมชนของกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนโดยใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) กลุ่มตัวอย่างคือผู้ร่วมวิจัยจำนวน 12 คน จากตำบลหนองแสง อำเภอบางพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งมีประสบการณ์ด้านการเกษตร การแปรรูปผลิตภัณฑ์ และงานหัตถกรรมยาวนานเฉลี่ย 10–30 ปี ดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย และการติดตามการปฏิบัติจริง

ผลการวิจัยพบว่ากระบวนการสุนทรียแสวงหาที่ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การค้นหา การสร้างฝัน การออกแบบ และการสานฝัน สามารถทำให้ผู้ร่วมวิจัยตระหนักถึงทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากร และทุนวัฒนธรรมของชุมชน ร่วมกันกำหนดภาพอนาคต ออกแบบแนวทาง และลงมือปฏิบัติจริง ส่งผลให้เกิดการพัฒนาคุณลักษณะนวัตกรรมชุมชน 9 ประการ ได้แก่ กล้าคิดกล้าทำ คิดสร้างสรรค์นอกกรอบ สื่อสารเก่ง ขยายของเป็นอดทนไม่ย่อท้อ มองปัญหาเป็นโอกาส พร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ ลงมือปฏิบัติได้ ถ่ายทอดเป็น และบริหารจัดการเป็น นอกจากนี้ยังทำให้เกิดระบบการสร้างนวัตกรรมในชุมชนที่มีลำดับขั้นตอนชัดเจน ตั้งแต่การสร้างแนวคิด การทดสอบต้นแบบ การนำร่อง ไปจนถึงการขยายผลและการเชื่อมโยงเครือข่ายสนับสนุน งานวิจัยนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ว่า “การสร้างนวัตกรรมชุมชนเกิดขึ้นผ่านการสร้างนวัตกรรม” กล่าวคือ การที่สมาชิกได้มีส่วนร่วมลงมือปฏิบัติและสร้างนวัตกรรมจริง เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คุณลักษณะนวัตกรรมชุมชนก่อตัวขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและยั่งยืน อันเป็นการสร้างระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้และนวัตกรรมที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนสามารถเติบโตอย่างต่อเนื่องและขยายผลสู่พื้นที่อื่นได้ ในเชิงนโยบาย ผลการวิจัยเสนอให้ภาครัฐและเครือข่ายนำกระบวนการสุนทรียแสวงหาไปใช้พัฒนานวัตกรรมชุมชน เพื่อยกระดับศักยภาพและเสริมความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก

คำสำคัญ: นวัตกรรมชุมชน; วิสาหกิจชุมชน; สุนทรียแสวงหา; การสร้างนวัตกรรม

Abstract

This study aimed to develop community innovators among community enterprise entrepreneurs by employing the Appreciative Inquiry (AI) process. The participants consisted of 12 co-researchers from Nong Saeng Sub-district, Pak Phli District, Nakhon Nayok Province, with an average of 10–30 years of experience in agriculture, product processing, and handicrafts. A qualitative research design was applied, using in-depth interviews, focus group discussions, and follow-up observations of actual practices.

The findings revealed that the four stages of AI—Discovery, Dream, Design, and Destiny—enabled the participants to recognize their human, resource, and cultural capital, co-create a shared vision, design practical approaches, and implement them in practice. As a result, nine key characteristics of community innovators were developed: courage to think and act, creative thinking, effective communication and selling, perseverance, opportunity recognition, openness to new learning, practical implementation, knowledge transfer, and management capability. Furthermore, the process led to the establishment of a systematic community innovation development process, comprising idea generation, prototype testing, pilot implementation, and scaling-up through network collaboration. The study contributes new knowledge that “building community innovators occurs through creating innovation,” meaning that active participation in innovation practices was the crucial condition fostering the natural and sustainable development of community innovator characteristics. This reflects the creation of a learning and innovation ecosystem that enables community enterprises to achieve sustainable growth and expand to other contexts. In terms of policy, the study suggests that government agencies and partner networks adopt the Appreciative Inquiry process to develop community innovators, thereby enhancing their capabilities and strengthening the foundation of the local economy.

Keywords: Community Innovators; Community Enterprises; Appreciative Inquiry; Innovation Creation

บทนำ

วิสาหกิจชุมชนถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก เนื่องจากเป็นกิจการที่เกิดจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อผลิตสินค้าและบริการ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้และส่งเสริมการพึ่งพาตนเองในระดับครอบครัวและชุมชน (Community Enterprise Promotion, 2005) จากข้อมูลของกรมส่งเสริมการเกษตร พบว่า ประเทศไทยมีวิสาหกิจชุมชนกว่า 127,116 แห่ง มีสมาชิกมากกว่า 1 ล้านคน อย่างไรก็ตาม แม้จะมีจำนวนมาก แต่หลายกลุ่มยังประสบปัญหาด้านการบริหารจัดการกลุ่ม การเข้าถึงแหล่งเงินทุน และการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ทำให้ขาดความเข้มแข็งและความสามารถในการแข่งขัน (Department of Agricultural Extension, Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2022) ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะการเสริมสร้างบทบาท “นวัตกรรมชุมชน” จึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถของวิสาหกิจชุมชนในการดำรงอยู่และเติบโตอย่างยั่งยืน

พื้นที่วิจัยครั้งนี้คือ ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีความเข้มแข็งด้านการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน โดยในพื้นที่มีวิสาหกิจชุมชนหลากหลาย เช่น กลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านสันป่าตอง กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ กลุ่มแปรรูปอาหาร และกลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าและเสื้อผ้า ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพและความหลากหลายทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น วิสาหกิจเหล่านี้เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนเพื่อสร้างรายได้และส่งเสริมการพึ่งพาตนเอง โดยมีสมาชิกหลักที่เป็นทั้งประธานกลุ่มและผู้ประกอบการเข้ามามีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการ อย่างไรก็ตาม การสำรวจพบว่ายังมีความท้าทายในการพัฒนาทักษะด้านนวัตกรรม การต่อยอดผลิตภัณฑ์ และการใช้เทคโนโลยีให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

กระบวนการสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) เป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นโดย David Cooperrider และ Suresh Srivastva ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 โดยมีจุดเน้นที่การค้นหาปัจจัยเชิงบวกของบุคคลและองค์กร แทนที่จะมุ่งเน้นการแก้ปัญหาเพียงอย่างเดียว (McArthur-Blair and Cockell, 2012) แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ การสร้างความรู้ (Constructionist Principle) การเกิดขึ้นพร้อมกัน (Simultaneity Principle) หลักกวีนิพนธ์ (Poetic Principle) หลักการคาดหมาย (Anticipatory Principle) และหลักการเชิงบวก (Positive Principle) (Cooperrider, Whitney, and Stavros, 2008) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจิตวิทยาเชิงบวก (Positive Psychology) ที่ให้คุณค่ากับการพัฒนาจุดแข็งของมนุษย์และชุมชนมากกว่าการมุ่งมองหาจุดอ่อน

แรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยเลือกศึกษาเรื่องการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในครั้งนี้ มาจากการตระหนักว่าการเสริมสร้างบทบาทของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนไม่เพียงแต่ช่วยให้ชุมชนมีรายได้และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นการสร้างกลไกการเปลี่ยนแปลงจากภายในที่ยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหาที่เน้นการค้นหาทุนเดิม จุดแข็ง และคุณค่าที่มีอยู่ในชุมชน มาประสานกับการออกแบบแนวทางการพัฒนาทำให้เกิดการสร้างนวัตกรรมชุมชนที่มีศักยภาพในการต่อยอดนวัตกรรมและขยายผลสู่การแก้ไขปัญหาหรือสร้างโอกาสใหม่ ๆ ให้กับท้องถิ่น การวิจัยครั้งนี้จึงตั้งอยู่บนความเชื่อว่าการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนผ่านกระบวนการสุนทรียแสวงหา จะช่วยให้วิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกที่มีเป้าหมายชัดเจน สอดคล้องกับวิสัยทัศน์การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และก่อให้เกิดคุณค่าและประโยชน์ทั้งในระดับปัจเจก กลุ่ม และชุมชนโดยรวม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนโดยใช้สุนทรียแสวงหา

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเริ่มจากการศึกษาทบทวนเอกสาร งานวิจัย และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างกรอบแนวคิดและกำหนดทิศทางการศึกษา โดยมุ่งเน้นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ (1) แนวคิดเรื่องนวัตกรรมชุมชน ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทของบุคคลในชุมชนที่สามารถคิดสร้างสรรค์ ค้นหาทุนเดิม และพัฒนานวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของท้องถิ่น (2) แนวคิดวิสาหกิจชุมชนในฐานะกลไกการพัฒนาชุมชนและเศรษฐกิจฐานรากที่สำคัญ (Department of Agricultural Extension, Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2022) และ (3) กระบวนการสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) ซึ่งเน้นการค้นหาจุดแข็ง ความสำเร็จ และคุณค่าเชิงบวก เพื่อนำมาเป็นฐานในการออกแบบและสร้างการเปลี่ยนแปลง (Cooperrider, Whitney, and Stavros, 2008) การทบทวนเอกสารดังกล่าวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถกำหนด

กรอบแนวคิดการวิจัยได้อย่างเป็นระบบ และวางโครงสร้างขั้นตอนการดำเนินงานที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการสร้างและพัฒนานวัตกรรมชุมชน โดยใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหาเป็นกลไกสำคัญในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ผลการศึกษา

ขั้นตอนที่ 2 ภาคสนามที่ใช้ในการวิจัยคือ ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการรวมกลุ่มของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนหลากหลายประเภท เช่น กลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มแปรรูปอาหาร และกลุ่มหัตถกรรมสิ่งทอ การศึกษาในภาคสนามจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจสภาพจริงของบริบทชุมชน ลักษณะการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน รวมถึงปัญหาและความต้องการพัฒนาของผู้ประกอบการในพื้นที่ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้การสังเกต การสนทนาเบื้องต้น และการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อตรวจสอบความเป็นจริงของสถานการณ์และสะท้อนมุมมองจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง การศึกษาภาคสนามในลักษณะนี้ช่วยให้สามารถเชื่อมโยงข้อมูลจากเอกสารกับสถานการณ์จริงได้อย่างรอบด้าน และเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการออกแบบเครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูลในขั้นตอนถัดไป

ขั้นตอนที่ 3 การวิจัยครั้งนี้ใช้ผู้ร่วมวิจัยเป็นกลุ่มแกนนำและผู้แทนของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก จำนวนทั้งสิ้น 12 คน ซึ่งได้รับการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากเกณฑ์ความรู้ ความเข้าใจ และบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้ร่วมวิจัยประกอบด้วยประธานกลุ่ม ผู้ประกอบการ และสมาชิกที่มีประสบการณ์ตรงในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในหลากหลายสาขา ทั้งด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด การมีผู้ร่วมวิจัยที่เป็นผู้ปฏิบัติจริงในพื้นที่ ทำให้การเก็บข้อมูลสะท้อนข้อเท็จจริงตามสภาพและสะท้อนมุมมองของชุมชนได้อย่างครบถ้วน อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมวิจัยมีบทบาทในการสะท้อนความคิดเห็นและร่วมกันออกแบบแนวทางการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ขั้นตอนที่ 4 เพื่อให้การเก็บข้อมูลเป็นไปอย่างรอบด้านและสะท้อนมุมมองที่แท้จริงของผู้ร่วมวิจัย ผู้วิจัยได้ออกแบบและใช้เครื่องมือที่หลากหลาย มีรายละเอียดดังนี้

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ผู้วิจัยได้จัดทำแนวคำถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับประสบการณ์การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนา รวมทั้งทิศต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชน แนวทางดังกล่าวช่วยให้ผู้ร่วมวิจัยสามารถสะท้อนความคิดเห็นได้อย่างอิสระและลึกซึ้ง

2) การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) การประชุมกลุ่มย่อยจัดขึ้นเพื่อเปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์และมุมมองร่วมกัน โดยใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry) เป็นกลไกสำคัญในแต่ละช่วง ได้แก่ การค้นหาจุดแข็ง ความสำเร็จที่ผ่านมา การระดมแนวคิดเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วม และการออกแบบแนวทางการพัฒนา (Cooperrider, Whitney, and Stavros, 2008) การดำเนินการดังกล่าวทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมวิจัยอย่างเท่าเทียม

3) การศึกษาติดตามผลการปฏิบัติ/ทดลอง/ฝึกอบรม ผู้วิจัยได้ติดตามกิจกรรมที่ผู้ร่วมวิจัยเข้าร่วม ไม่ว่าจะเป็นการทดลองแนวทางการพัฒนา การจัดอบรม หรือการฝึกปฏิบัติในกิจกรรมจริง เพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน ทั้งนี้การติดตามผลดังกล่าวยังเป็นโอกาสในการรับฟังข้อเสนอแนะและปรับปรุงแนวทางให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล การรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยทั้งข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามควบคู่กันไป เริ่มจากการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ

(Secondary Data) จากเอกสาร งานวิจัย และรายงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและนวัตกรรมชุมชน เพื่อใช้เป็นกรอบอ้างอิง จากนั้นจึงเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและการจัดประชุมกลุ่มย่อยกับผู้ร่วมวิจัย รวมทั้งการสังเกตการณ์และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้บันทึกข้อมูลด้วยวิธีการจดบันทึกภาคสนาม (Field Notes) และการบันทึกเสียงเพื่อความถูกต้องและครบถ้วนของเนื้อหา โดยข้อมูลทั้งหมดที่ได้จะถูกตรวจสอบความถูกต้องจากผู้ร่วมวิจัย (Member Check) เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ (Credibility) ของข้อมูล และทำให้ข้อมูลสะท้อนประสบการณ์และมุมมองของผู้ร่วมวิจัยอย่างแท้จริง

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย การสังเกต และการติดตามผลการดำเนินงานของผู้ร่วมวิจัย ถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic Analysis) โดยผู้วิจัยได้ทำการถอดความจากการบันทึกเสียงและบันทึกภาคสนาม แล้วจัดหมวดหมู่เนื้อหาตามหัวข้อที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วยการอ่านข้อมูลซ้ำหลายครั้งเพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ การเข้ารหัสข้อมูล (Coding) การจัดกลุ่มรหัส (Categorizing) และการสังเคราะห์เป็นประเด็นหลัก (Themes) จากนั้นผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องของการวิเคราะห์ด้วยการเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง (Triangulation) และการให้ผู้ร่วมวิจัยตรวจสอบความถูกต้องของผลการตีความ (Member Check) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือและความเที่ยงตรงของข้อมูล

ขั้นตอนที่ 7 การสรุปผลการศึกษาวิจัยและการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย เมื่อสิ้นสุดกระบวนการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยนำเสนอประเด็นหลักที่ได้จากการพัฒนานวัตกรรมชุมชนผ่านกระบวนการสุนทรียแสวงหา ทั้งในด้านศักยภาพ จุดแข็ง ความต้องการ และแนวทางการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมวิจัย ผลการศึกษาที่ได้ถูกจัดทำในรูปแบบพรรณนา (Descriptive Presentation) พร้อมยกตัวอย่างคำพูดและประสบการณ์ตรงของผู้ร่วมวิจัยเพื่อสะท้อนมิติที่แท้จริงของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การนำเสนอผลการวิจัยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการสุนทรียแสวงหาในฐานะกลไกเสริมสร้างพลังบวก การออกแบบร่วมกัน และการสร้างนวัตกรรมชุมชนที่สามารถคิดค้นและต่อยอดนวัตกรรมได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ ทั้งนี้ผลการศึกษายังถูกจัดทำเป็นข้อเสนอเชิงปฏิบัติและข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนและต่อยอดงานวิจัยในอนาคต

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนานวัตกรรมชุมชนของกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนโดยใช้สุนทรียแสวงหา ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการด้วยกระบวนการสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) สามารถส่งเสริมให้ผู้ร่วมวิจัยตระหนักถึงทุนเดิมและจุดแข็งของตนเองและชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างแรงบันดาลใจร่วมกัน นำไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรรมชุมชนอย่างเป็นขั้นตอน

ผลการวิจัยครั้งนี้ได้จากการดำเนินกิจกรรมกับกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนตำบลหนองแสง อำเภอบางพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งมีผู้เข้าร่วมวิจัยจำนวน 12 คน ประกอบด้วยชายและหญิงในวัยทำงานและวัยกลางคน ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช./ปวส.) และมีประสบการณ์ในการทำงานด้านการเกษตร การแปรรูปผลิตภัณฑ์ และงานหัตถกรรมยาวนานเฉลี่ย 10–30 ปี จึงเป็นผู้ที่มีภูมิปัญญาและทักษะจริงในการประกอบอาชีพ รวมทั้งมีบทบาทในการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ กิจกรรมการวิจัยจัดขึ้น ณ ศูนย์การเรียนรู้และพื้นที่ปฏิบัติงานจริงของชุมชน โดยใช้การสนทนากลุ่ม

การสัมภาษณ์เชิงลึก และการติดตามผลการทดลองทำงานร่วมกัน กระบวนการทั้งหมดดำเนินการตามสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) แบ่งออกเป็น 4 ขั้น ได้แก่ การค้นหา การสร้างฝัน การออกแบบ และการสานฝัน ซึ่งนำไปสู่ข้อค้นพบในแต่ละขั้นตอนอย่างเป็นลำดับ มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นการค้นหา (Discovery) การดำเนินการในขั้นการค้นหา เป็นช่วงเริ่มต้นที่เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมวิจัยได้สะท้อนทุน จุดแข็ง และศักยภาพของตนเองและชุมชน ผ่านกิจกรรมสนทนากลุ่มและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยบรรยากาศของการพูดคุยเน้นการชื่นชมสิ่งดีและสิ่งที่มีอยู่ ทำให้ผู้ร่วมวิจัยสามารถมองเห็นคุณค่าในสิ่งใกล้ตัวที่บางครั้งอาจถูกมองข้ามไป ผลที่ได้คือการตระหนักรู้ถึงทุนมนุษย์ที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทักษะด้านงานฝีมือ เช่น การทอผ้า งานจักสาน และการแปรรูปอาหาร รวมถึงความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งล้วนเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา ขณะเดียวกันยังสะท้อนถึงทุนทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งพื้นที่เกษตรกรรม แหล่งวัตถุดิบ และทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ อีกทั้งยังมีทุนทางสังคม และทุนวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน ประเพณีไทยพวนที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะ หรือพิธีกรรมที่พื้นบ้านที่เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญ การแลกเปลี่ยนเหล่านี้ไม่เพียงทำให้ผู้ร่วมวิจัยเห็นศักยภาพของชุมชน แต่ยังสร้างบรรยากาศของการเสริมพลังเชิงบวก สมาชิกแต่ละคนเกิดความภาคภูมิใจในรากฐานของตนเอง เกิดกำลังใจและแรงบันดาลใจที่จะสานต่อการพัฒนา

“สิ่งที่เรายึดมั่นอยู่เสมอคือการรักษาเอกลักษณ์ของไทยพวน เราพยายามพัฒนากลุ่มของเราโดยเชื่อมโยงวิถีไทยพวน ซึ่งอยู่ในวิถีของเราอยู่แล้ว ตั้งแต่อาหารการกิน การเกษตร ผสมผสาน ซึ่งก็ทำให้เราอยู่ได้”

“ถ้าไม่ได้มาคิด มาคุยกันแบบนี้ก็รู้อยู่แล้วว่าชุมชนของเรามีสิ่งที่เรียกว่าทุนทางสังคม เยอะมาก บางทีเราก็หลงลืมสิ่งดีๆ ในชุมชน อย่างเรื่องวัฒนธรรมนี้ชัดเจน แต่ภูมิปัญญาต่าง ๆ ก็เริ่มจะถูกลืมไป ต้องดึงตรงนี้มา”

ขั้นการสร้างฝัน (Dream) ได้มีการจัดกิจกรรมระดมความคิดเห็นและเวทีสนทนากลุ่ม เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้ร่วมวิจัยได้สะท้อนมุมมองและจินตนาการถึงอนาคตที่อยากเห็นของวิสาหกิจชุมชน การแลกเปลี่ยนในลักษณะนี้ทำให้สมาชิกกล้าพูด กล้าฝัน และกล้าคิดถึงสิ่งที่อาจยังไม่เคยทำมาก่อน บรรยากาศของการสนทนาเต็มไปด้วยพลังบวก เพราะทุกคนได้รับการยอมรับและชื่นชมในแนวคิดที่เสนอออกมา ผลที่เกิดขึ้นคือผู้ร่วมวิจัยสามารถกำหนดภาพอนาคตของวิสาหกิจชุมชนได้ชัดเจนขึ้น โดยมีความต้องการให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง มีผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานและหลากหลายเพื่อตอบโจทย์ตลาดสมัยใหม่ อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการนำทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนไทยพวนมาสร้างอัตลักษณ์สินค้าที่โดดเด่นและต่อยอดสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและชื่อเสียงแก่ท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็สะท้อนความห่วงใยในอนาคตของชุมชน โดยผู้ร่วมวิจัยเล็งเห็นว่าการสร้างผู้นำรุ่นใหม่เป็นเรื่องจำเป็น เพื่อสืบสานองค์ความรู้และขับเคลื่อนการพัฒนาต่อไป โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีและการตลาดดิจิทัลควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้วิสาหกิจชุมชนสามารถแข่งขันได้อย่างยั่งยืน กิจกรรมในขั้นนี้จึงไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการกำหนดภาพฝันร่วมกัน แต่ยังเสริมพลังความมั่นใจและความหวัง ทำให้ผู้ร่วมวิจัยรู้สึกว่าคุณทุกคนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางอนาคตของชุมชน

“ความพร้อมในการเรียนรู้สิ่งใหม่ คือหัวใจของนวัตกรรมชุมชนในสมัยนี้นะ เพราะเทคโนโลยีมันไปเร็วและไปไกลมาก ๆ แต่คนที่พร้อมจะเรียนรู้และลงมือทำเท่านั้น จะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ให้กับกลุ่มได้อย่างแท้จริง”

“สิ่งที่เรามีในชุมชนไม่ใช่อุปสรรค แต่คือทุน ตั้งแต่วัฒนธรรม วิถีชีวิต ไปจนถึง ธรรมชาติ ถ้าเราคิดเป็นก็เอามาทำเป็นนวัตกรรมได้หมด”

“ปัญหามันไม่ใช่สิ่งที่ต้องกลัว แต่มันคือสัญญาณว่าต้องเปลี่ยน แล้วถ้ากล้าเปลี่ยน เราก็มีโอกาสใหม่ ๆ เข้ามา นี่แหละที่เราต้องมีหากต้องการเติบโต”

ขั้นการออกแบบ (Design) ได้มีการนำทุนที่ค้นพบและภาพฝันที่กำหนดร่วมกันมาใช้เป็นฐานในการ ออกแบบแนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจริง ผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติที่ผสานแนวคิดการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจความต้องการของกลุ่มและผู้บริโภค (Empathize, Define) ผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการสำรวจความต้องการของลูกค้า ต่อมามีการระดมความคิดสร้างสรรค์ (Ideate) เพื่อหาทางเลือกใหม่ ๆ ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการที่ตอบโจทย์มากขึ้น เช่น การปรับปรุง สินค้า การเพิ่มความหลากหลาย และการคิดบรรจุภัณฑ์รูปแบบใหม่ จากนั้นผู้ร่วมวิจัยได้ทดลองสร้างต้นแบบ (Prototype) และนำไปทดสอบจริง (Test) เพื่อประเมินว่าผู้บริโภคตอบสนองอย่างไร กิจกรรมลักษณะนี้ทำให้ ผู้ร่วมวิจัยเห็นภาพที่เป็นรูปธรรมและเข้าใจว่าการปรับเปลี่ยนเล็ก ๆ ก็สามารถสร้างความแตกต่างและ เพิ่มคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์ได้ ผลลัพธ์ของการดำเนินการคือการกำหนดแนวทางชัดเจน เช่น การต่อยอด ผลิตภัณฑ์และยกระดับมาตรฐาน การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม การใช้เทคโนโลยีและสื่อดิจิทัล เพื่อขยายตลาด การสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานสนับสนุน และการวางแผนพัฒนาทุนมนุษย์โดยเฉพาะ การเสริมทักษะให้ผู้นำรุ่นใหม่ ทั้งหมดนี้ช่วยให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดความเข้าใจที่เป็นระบบ เห็นความเป็นไปได้จริง และมีแรงบันดาลใจที่จะขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

“เมื่อก่อนเราทำสบู่มาก่อนใหญ่ก่อนเดียวอย่างเดียว คนที่มาซื้อบางคนเขาก็บอกว่า อยากรู้ได้กลิ่นเล็ก ๆ ไร้แรง ไร้ลองใช้ก่อน กลับไปก็เอาไปใช้ไม่หมดมั้งอะไรมั้ง ทีนี้ถ้าเราลอง ปรับใหม่ ทำหลายขนาดให้เขาเลือก ก็น่าจะตอบโจทย์คนซื้อได้”

“ไม่เคยคิดมาก่อนเลยว่าสมุนไพรที่ปลูกไว้ข้างบ้าน จะกลายเป็นของที่เอามาทำเป็น สินค้าขายได้”

พอได้เข้าร่วมกลุ่ม ได้ลงมือทำเองตั้งแต่แรกจนถึงทดลองหลายรอบ มันก็เห็นชัดเลย ว่าต้องใส่ใจทุกขั้นตอน ต้องคิดเผื่อผู้ใช้ด้วยว่าเขาจะชอบแบบไหน พอเห็นคนในตลาดซื้อไปใช้ แล้วบอกว่าดี มันภูมิใจมากเลยครับ”

ขั้นการสานฝัน (Destiny) ผู้ร่วมวิจัยได้นำแผนที่ออกแบบไว้มาเริ่มต้นปฏิบัติจริง โดยจัดกิจกรรม ฝึกฝนและทดลองปฏิบัติในหลายด้าน ทั้งการพัฒนาทักษะใหม่ ๆ เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์เพิ่มเติม การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ และการออกแบบกิจกรรมส่งเสริมการขาย รวมถึงการทดลองใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น การขายสินค้าผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ การถ่ายภาพและเขียนคำบรรยายเพื่อโพสต์ประชาสัมพันธ์ และการใช้ โปรแกรมง่าย ๆ ในการจัดการข้อมูลการขายและสต็อกสินค้า กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงสร้างความรู้ใหม่ แต่ยัง ช่วยให้ผู้ร่วมวิจัยมั่นใจในศักยภาพของตนเองมากขึ้น ขณะเดียวกันยังเกิดวัฒนธรรมการทำงานร่วมกัน สมาชิก แต่ละคนแบ่งหน้าที่ ทดลองและสะท้อนผลการทำในวงแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง การติดตามและ การสะท้อนความคิดเห็นถูกนำมาใช้เป็นกลไกสำคัญในการปรับปรุงกิจกรรมให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ผลลัพธ์ที่ชัดเจน คือผู้ร่วมวิจัยไม่ได้เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตาม แต่มีบทบาทเชิงรุกในการคิด ร่วมออกแบบ และขับเคลื่อนกิจกรรม ของกลุ่ม ทำให้เห็นความเป็นไปได้จริงของการพัฒนา และเกิดแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาต่อไปอย่างยั่งยืน

“ตอนแรกผมไม่ค่อยกล้าเสนอความคิดเห็น เวลาเขาประชุมกัน เราก็ฟังเฉย ๆ แต่หลัง ๆ มา เขาให้เราช่วยคิด ช่วยออกแบบกิจกรรม ผมก็เริ่มกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น มันทำให้รู้สึกว่าการที่มีบทบาทสำคัญนะ ไม่ใช่แค่ทำตามอย่างเดียว”

“ทุกครั้งที่มีคนมาเยี่ยม มันไม่ใช่แค่เขาได้เรียนรู้นะคะ แต่เรารู้สึกว่าเราได้แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่เราทำอยู่ทุกวัน แล้วเขายังสนใจ ถามเราเยอะ เราก็ภูมิใจค่ะ รู้สึกเหมือนได้เป็นครู ได้ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนเราให้คนข้างนอกเข้าใจ มันทำให้เรารักในสิ่งที่เราทำมากขึ้นค่ะ”

กระบวนการสุนทรียแสวงหาสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกให้กับผู้ร่วมวิจัยอย่างเป็นรูปธรรม โดยสะท้อนผ่านการพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรรมชุมชนทั้ง 9 ประการที่ปรากฏชัดเจน เริ่มจากการกล้าคิด กล้าทำ ผู้ร่วมวิจัยกล้าที่จะเสนอความคิดเห็นใหม่ ๆ ในวงสนทนาและริเริ่มทดลองทำบรรจุภัณฑ์รูปแบบใหม่ แม้ยังไม่สมบูรณ์ก็พร้อมที่จะลองและพัฒนาต่อไป พร้อมกันนั้นยังแสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์นอกกรอบผ่านการระดมสมองเพื่อหาวิธีดัดแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การนำผ้าทอไทยพวนมาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ร่วมสมัยแทนการขายแบบเดิม ด้านการสื่อสารก็เห็นพัฒนาการอย่างชัดเจน ผู้ร่วมวิจัยบางคนทดลองนำเสนอสินค้าในงานท้องถิ่นและขายผ่าน Facebook Live เป็นครั้งแรก ทำให้เกิดความมั่นใจและทักษะการสื่อสารที่ดีขึ้น นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงความอดทนต่อปัญหาและไม่ย่อท้อ เมื่อเผชิญกับยอดขายที่ลดลง สมาชิกในกลุ่มไม่ถอย แต่เลือกปรับปรุงคุณภาพสินค้าและหาตลาดใหม่ร่วมกัน อีกทั้งยังพัฒนาทักษะการมองปัญหาให้เป็นโอกาส เช่น การเปลี่ยนข้อจำกัดของวัตถุดิบให้เป็นจุดขายด้วยการเล่าเรื่องราวสินค้าเพื่อเพิ่มมูลค่า ขณะเดียวกันก็พร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยี เช่น การฝึกถ่ายภาพสินค้าและโพสต์ประชาสัมพันธ์ออนไลน์ คุณลักษณะด้านการลงมือปฏิบัติได้ก็ชัดเจนจากการทดลองสูตรผลิตภัณฑ์ใหม่และการจัดเวิร์กช็อปภายในกลุ่ม ต่อเนื่องด้วยการถ่ายทอดเป็น โดยบางคนเริ่มทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้กับสมาชิกใหม่ ทั้งในเรื่องบัญชีและการขายสินค้าออนไลน์ และสุดท้ายคือการบริหารจัดการเป็น ผ่านการจัดทำแผนการผลิตและการขายอย่างเป็นระบบ การแบ่งหน้าที่ และการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง คุณลักษณะทั้งเก้าข้อเหล่านี้ทำให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดความมั่นใจในบทบาทของตนในฐานะนวัตกรรมชุมชนที่พร้อมจะสร้างการเปลี่ยนแปลงและขับเคลื่อนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

“การจัดกิจกรรมแต่ละครั้งมันสอนให้เรารู้จักคิดล่วงหน้า วางแผน ทำให้เราไม่ทำอะไรแบบตามมีตามเกิด ทุกครั้งหลังจบงาน เราจะมาคุยกันเสมอ ว่าตรงไหนเวิร์ก ไม่เวิร์ก มันทำให้เราค่อย ๆ ปรับตัว พัฒนาไปเรื่อย ๆ จากแค่ชาวบ้านธรรมดา ๆ กลายเป็นคนที่จัดการงานได้เหมือนมืออาชีพเลยคะ”

“เมื่อก่อนเราไม่กล้าพูดกับใครเลยคะ แต่พอจัดกิจกรรมบ่อย ๆ คนก็ถามเยอะ เราต้องอธิบายให้เขาเข้าใจว่าทำไมสบูเรถึงใช้ผิ้วชันโรง ใส่อะไร ไม่ใส่อะไร เดียวนี้เราเลยพูดคล่องขึ้นเยอะ ไม่เขินแล้วคะ”

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยครั้งนี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญว่า การสร้างและพัฒนานวัตกรรมชุมชนไม่สามารถแยกออกจากการสร้างนวัตกรรมได้ หากแต่ต้องดำเนินไปอย่างบูรณาการและเกื้อหนุนกัน กระบวนการสุนทรียแสวงหา (Discovery – Dream – Design – Destiny) ถูกใช้เป็นแกนกลางในการขับเคลื่อน โดยในแต่ละขั้นของกระบวนการ ผู้ร่วมวิจัยไม่ได้เพียงสะท้อนความคิดและจินตนาการ แต่ยังได้ทดลองปฏิบัติและสร้างนวัตกรรม

ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งการลงมือปฏิบัติจริงนี้เองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและทัศนคติ จนพัฒนามาเป็นคุณลักษณะของนวัตกรรมชุมชน ผลจากกระบวนการทั้งสี่ขั้นจึงไม่เพียงทำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ในชุมชน เช่น ผลิตภัณฑ์จากผืนผ้าไหม การพิมพ์ผ้าใบไม้ และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากสมุนไพร แต่ยังทำให้ผู้ร่วมวิจัยพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรรมชุมชน 9 ประการ ได้แก่ กล้าคิดกล้าทำ คิดสร้างสรรค์นอกกรอบ สื่อสารเก่ง ขายของเป็น อดทนไม่ย่อท้อ มองปัญหาเป็นโอกาส พร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ ลงมือปฏิบัติได้ ถ่ายทอดเป็น และบริหารจัดการเป็น องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่าการสร้างนวัตกรรมเกิดขึ้นผ่านการสร้างนวัตกรรม กล่าวคือ การที่ผู้ร่วมวิจัยได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ ทดลอง และพัฒนานวัตกรรมจริง ทำให้คุณลักษณะนวัตกรรมเหล่านี้ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและมั่นคงกว่าการเรียนรู้ในเชิงทฤษฎีเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ การวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการสร้างนวัตกรรมชุมชนผ่านการสร้างนวัตกรรมต้องอาศัยเงื่อนไขสนับสนุน ได้แก่ การมีพื้นที่ปลอดภัยให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยนและสะท้อนความคิดเห็นโดยไม่ถูกตัดสิน (Discovery) การมีบรรยากาศเชิงบวกที่สร้างพลังความหวังและแรงบันดาลใจ (Dream) การใช้เครื่องมือที่เหมาะสมในการออกแบบและทดลอง เช่น Design Thinking และการสร้างต้นแบบ (Design) และการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากเครือข่ายและหน่วยงานภายนอก เพื่อให้การลงมือปฏิบัติมีความต่อเนื่องและยั่งยืน (Destiny) เมื่อปัจจัยเหล่านี้ทำงานร่วมกัน จะนำไปสู่การสร้างระบบนิเวศแห่งนวัตกรรม (Innovation Ecosystem) ของชุมชน ที่ไม่เพียงตอบโจทย์เฉพาะหน้าแต่ยังสร้างฐานความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันที่ถ่ายทอดต่อไปสู่คนรุ่นใหม่

ดังนั้นองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยนี้คือ การพัฒนานวัตกรรมชุมชนต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการสร้างนวัตกรรม ผ่านกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งจะนำไปสู่การเสริมสร้างคุณลักษณะนวัตกรรม การสร้างผลงานนวัตกรรมที่ตอบโจทย์บริบทชุมชน และการจัดตั้งระบบนิเวศการเรียนรู้ที่ยั่งยืน ทำให้ทั้งคนและชุมชนเติบโตไปพร้อมกันอย่างสมดุลและต่อเนื่อง

Figure 1: Community Capital of Community Enterprises and Occupational Groups

ผลการวิจัยสะท้อนว่า การใช้แนวทางสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) เป็นกลไกหลักในการสร้างและพัฒนานวัตกรรมชุมชน มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในมิติของบุคคลและกลุ่ม กระบวนการนี้ช่วยให้ผู้ร่วมวิจัยได้ตระหนักถึงทุนที่มีอยู่ ทั้งทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากร และทุนวัฒนธรรม และมองเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นในฐานะต้นทุนการพัฒนา ทำให้เกิดแรงบันดาลใจและความเชื่อมั่นร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Cooperrider and Whitney (2007) ที่มองว่าการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เมื่อองค์กรหรือชุมชนเน้นการสร้างจากจุดแข็ง มากกว่าการแก้ปัญหาจากจุดอ่อน ทั้งนี้ยังสัมพันธ์กับแนวคิดทุนทางสังคมที่อธิบายว่าความสัมพันธ์ เครือข่าย และความไว้วางใจ คือปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการพัฒนา (Phongphit, 2002) ซึ่งผลวิจัยนี้สะท้อนชัดว่า การค้นหาทุนที่ดีและการเสริมพลังเชิงบวกได้กลายเป็นฐานในการสร้าง นวัตกรรมชุมชนอย่างแท้จริง

ผลการวิจัยยังพบว่า ผู้ร่วมวิจัยเกิดการพัฒนาคูณลักษณะของนวัตกรรมชุมชนจำนวน 9 ประการ ได้แก่ กล้าคิดกล้าทำ คิดสร้างสรรค์นอกกรอบ สื่อสารเก่ง ขายของเป็น อดทนไม่ย่อท้อ มองปัญหาเป็นโอกาส พร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ ลงมือปฏิบัติได้ ถ่ายทอดเป็น และบริหารจัดการเป็น ซึ่งเป็นผลจากการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ AI ไม่ว่าจะเป็น Discovery, Dream, Design หรือ Destiny คุณลักษณะเหล่านี้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งทั้งด้านทัศนคติและพฤติกรรม เช่น การกล้าที่จะเสนอความเห็นใหม่ ๆ ในเวทีสนทนา การดัดแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย การฝึกใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อจำหน่ายสินค้า ไปจนถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ Blackman and Chan (2016) ที่ชี้ว่าความคิดสร้างสรรค์ การกล้าลองผิดลองถูก และการมีส่วนร่วมของสมาชิกคือหัวใจสำคัญของการสร้างนวัตกรรม

อีกทั้งยังสอดคล้องกับ Hart (2012) ที่ระบุว่านวัตกรรมจำเป็นต้องมีทั้งทักษะการคิด การสื่อสาร และการลงมือปฏิบัติจริง

ในขณะเดียวกัน การสร้างนวัตกรรมชุมชนในครั้งนี้ไม่ได้หยุดอยู่เพียงระดับบุคคล แต่ยังนำไปสู่การพัฒนากระบวนการนวัตกรรมของวิสาหกิจชุมชนที่มีความเป็นขั้นตอนและบูรณาการ โดยเริ่มจากการค้นหาแนวคิด นวัตกรรมที่สอดคล้องกับทุนและความต้องการของกลุ่ม การทดสอบต้นแบบ การดำเนินการนำร่อง การขยายผลไปสู่ตลาด และการประเมินปรับปรุงเพื่อความยั่งยืน ลักษณะการดำเนินงานเชิงระบบนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมของ Rogers (1983) ที่อธิบายว่าการนำนวัตกรรมไปใช้ต้องผ่านการตระหนักรู้ การทดลอง และการปรับใช้ก่อนเข้าสู่การยอมรับในวงกว้าง

สรุป

การวิจัยเรื่องการพัฒนา นวัตกรรมชุมชนของกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนโดยใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหา มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างพลังบวกและค้นหาทุนที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อต่อยอดการพัฒนา โดยดำเนินการผ่านขั้นตอนการค้นหา การสร้างฝัน การออกแบบ และการสานฝัน ทำให้ผู้ร่วมวิจัยได้ทบทวนทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากร และทุนวัฒนธรรมของตนเอง มองเห็นคุณค่าและร่วมกันสร้างวิสัยทัศน์ ออกแบบแนวทาง และลงมือปฏิบัติจริงเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่จับต้องได้ ผลที่เกิดขึ้นคือผู้ร่วมวิจัยมีการพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรรมชุมชน 9 ด้าน ได้แก่ ความกล้าคิดกล้าทำ ความคิดสร้างสรรค์นอกกรอบ ความสามารถในการสื่อสารและขายสินค้า ความอดทนไม่ย่อท้อ การมองปัญหาเป็นโอกาส ความพร้อมในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ความสามารถในการลงมือปฏิบัติ การถ่ายทอดองค์ความรู้ และการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ คุณลักษณะเหล่านี้สะท้อนผ่านพฤติกรรมการทำงานจริง เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อจำหน่ายสินค้า และการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนรุ่นใหม่ ควบคู่ไปกับการก่อรูปของระบบการสร้างนวัตกรรมที่ประกอบด้วยกระบวนการระบุแนวคิด การพัฒนาต้นแบบ การดำเนินการนำร่อง และการขยายผลสู่ความยั่งยืน ซึ่งเชื่อมโยงกับการพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรรมและสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่บูรณาการทั้งคน ทรัพยากร เทคโนโลยี และเครือข่ายสนับสนุนเข้าด้วยกัน ทำให้การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมีพลวัต มีความเข้มแข็ง และมีแนวทางการพัฒนาที่ต่อเนื่องและยั่งยืน อันเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้และขยายผลในพื้นที่อื่นได้ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าการใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหาสามารถสร้างและพัฒนา นวัตกรรมชุมชนของกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้สมาชิกเกิดคุณลักษณะของนวัตกรรมชุมชนและสามารถพัฒนาระบบการสร้างนวัตกรรมที่ยั่งยืน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ โดยหน่วยงานภาครัฐที่ดูแลการพัฒนาชุมชนและเศรษฐกิจฐานรากควรนำรูปแบบที่สังเคราะห์ได้ไปใช้เป็นแนวทางสนับสนุน การเสริมสร้างศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นการพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรรมควบคู่กับการสร้าง นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ผ่านการดำเนินงานตามขั้นตอนการค้นหา การสร้างฝัน การออกแบบ และการสานฝัน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ขณะเดียวกันสถาบันการศึกษาและมหาวิทยาลัย ควรบูรณาการรูปแบบนี้เข้ากับการเรียนรู้เชิงพื้นที่เพื่อสร้างพื้นที่ทดลองและพัฒนาร่วมกับชุมชน ทำให้เกิด ทั้งองค์ความรู้และการปฏิบัติจริง รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ อีกทั้งภาคเอกชนและเครือข่าย

พันธมิตรควรเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาต้นแบบ การทดสอบผลิตภัณฑ์ และการเชื่อมโยงตลาด เพื่อให้ระบบนวัตกรรมของวิสาหกิจชุมชนสามารถแข่งขันได้และมีความยั่งยืนต่อไป ในเชิงนโยบาย ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนานวัตกรรมชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยภาครัฐควรพิจารณากำหนดนโยบายสนับสนุนให้วิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก ผ่านการบูรณาการกระบวนการสุนทรียแสวงหาในโครงการพัฒนาชุมชน เช่น การจัดตั้งพื้นที่เรียนรู้เชิงปฏิบัติเพื่อให้ชุมชนได้ทดลองคิด ทำ และเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา เพื่อร่วมกันส่งเสริมการพัฒนานองค์ความรู้ การตลาด และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไม่เพียงเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจ แต่ยังส่งเสริมทุนมนุษย์ ทุนสังคม และความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาวอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่และต่อ ยอดนวัตกรรมในระยะยาว เพื่อให้เข้าใจว่าปัจจัยใดบ้างที่ช่วยให้เกิดนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสุนทรียแสวงหาสามารถคงอยู่และพัฒนาอย่างยั่งยืนในชุมชน นอกจากนี้ควรมีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนานวัตกรรมในบริบทที่หลากหลาย เช่น วิสาหกิจชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่า มีผลิตภัณฑ์ซับซ้อนกว่า หรืออยู่ในพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน เพื่อทำความเข้าใจปัจจัยแห่งความสำเร็จและข้อจำกัดที่ต้องปรับเปลี่ยนตามบริบท และควรมีการเปรียบเทียบประสิทธิผลของการใช้สุนทรียแสวงหา กับแนวทางการพัฒนาอื่น ๆ ภายใต้ความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมที่สุดกับแต่ละพื้นที่การวิจัย

References

- Blackman, M., & Chan, K.-Y. (2016). Antecedents and Effects of Innovative Activities on Innovative Behaviours of Individuals: A Case of a South African Company. In *2016 Portland International Conference on Management of Engineering and Technology (PICMET)*. Portland, OR: PICMET.
- Cooperrider, D. L., & Whitney, D. (2007). Appreciative Inquiry: A Positive Revolution in Change. In P. Holman, T. Devane, & S. Cady (Eds.), *The Change Handbook: The Definitive Resource on Today's Best Methods for Engaging Whole Systems* (pp. 99–125). San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers.
- Cooperrider, D. L., Whitney, D., & Stavros, J. M. (2008). *Appreciative Inquiry Handbook for Leaders of Change*. (2nd ed.). San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers.
- Department of Agricultural Extension, Ministry of Agriculture and Cooperatives. (2022). *Statistics of Community Enterprises and Members Nationwide, B.E. 2565 [A.D. 2022]*. Bangkok, Thailand: Department of Agricultural Extension.
- Hart, S. (2012). New Product Development. In M. J. Baker & S. Hart (Eds.), *The Marketing Book* (7th ed., pp. 346–373). Abingdon, England: Routledge.
- McArthur-Blair, J., & Cockell, J. (2012). *Appreciative Inquiry in Higher Education: A Transformative Force*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Rogers, E. M. (1983). *Diffusion of Innovations*. (3rd ed.). New York, NY: Free Press.

- Phongphit, S. (2002). *Community Power: Sustainable Development from the Grassroots*. Bangkok: Thailand Research Fund (TRF).
- Community Enterprise Promotion Act B.E. 2548. (2005, July 6). *Royal Thai Government Gazette*, 122(75 K), 319-327.